

STUDENTSKE NAMJERE ODLASKA U INOZEMSTVO: VELIČINA POTENCIJALNOG "ODLJEVA MOZGOVA" I NJEGOVE ODREDNICE U 1995., 1997. I 2004. GODINI

Iva ŠVERKO
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 159.947.5-057.875:331 >(497.5)
331.556.4(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 17. 11. 2004.

U okviru ispitivanja izraženosti, razloga i odrednica potencijalnog "odljeva mozgova" iz Hrvatske ispitali smo namjeru odlaska u inozemstvo studenata završnih godina različitih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u 1995., 1997. i 2004. godini. Utvrdili smo da 2004. godine čak 75,3% studenata razmišlja o odlasku u inozemstvo te da ih je čak 22,5% sklonije nakon završetka fakulteta profesionalnu karijeru započeti u inozemstvu. Studenti namjeravaju otići u inozemstvo u prvom redu zbog boljih ekonomskih uvjeta koji im se ondje pružaju, a potom zbog boljih mogućnosti školovanja i usavršavanja. Jedva zamjetan trend smanjenja potencijalnog "odljeva mozgova" uočava se u posljednjem desetljeću 20. stoljeća, a prati ga i relativno povećanje važnosti razvojnih razloga odlaska u odnosu na ekonomske. Osnovne odrednice namjere odlaska u inozemstvo psihološke su prirode. Sklonost odlasku u inozemstvo u najvećoj mjeri određuje percepcija mogućnosti ostvarenja vrijednosti: u inozemstvo su skloniji otići oni studenti koji u najvećoj mjeri smatraju da svoje vrijednosti mogu ondje lakše ostvariti. Motivacijski aspekt analize potencijalnog "odljeva mozgova" uglavnom je bio zanemarivan u ranijim istraživanjima, a njegova je izvanredna važnost potvrđena ovim istraživanjem. U ispitivanju složenih čovjekovih ponašanja, što svakako uključuje i ispitivanje namjere odlaska u inozemstvo, nužna je analiza psiholoških (motivacijskih) odrednica.

Iva Šverko, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Iva.Sverko@pilar.hr

UVOD

Migracije i "odljev mozгова"

Migracija u širem smislu podrazumijeva bilo koji oblik preseljavanja, privremenog ili trajnog mijenjanja mjesta boravka s jednoga područja (države, regije ili grada) na drugo. U užem smislu, odnosi se samo na trajne promjene mjesta boravka, dok se termin cirkulacija odnosi na privremene promjene. Najčešće emigracijske zemlje jesu zemlje u razvoju i nerazvijene zemlje, dok su Kanada, SAD, Novi Zeland i Australija najčešće imigracijske zemlje. Procjenjuje se da 20 milijuna ljudi trajno živi izvan svoje domovine, da su milijuni izbjeglica protjerani iz svojih matičnih zemalja, da stotine tisuća ljudi trenutno žive i rade u inozemstvu, da se broj neprijavljenih radnika u stranim zemljama također penje na milijune (Appleyard, 1989.). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, prikupljenim popisom stanovništva iz 2001. godine, ukupno 189 196 hrvatskih državljana živi u inozemstvu, od čega ih je 124 179 ondje i zaposleno. Hrvatski državljani najčešće žive u Njemačkoj (97 771), Austriji (23 382), Švicarskoj (19 069) i Italiji (10 576). Emigracija iz Hrvatske između 1998. i 2002. bila je takva da se 1998. godine iz Hrvatske iselilo 7592 ljudi, 1999. godine iselilo se 14 285 ljudi, 2000. godine emigriralo je dodatnih 5953 ljudi, 2001. godine još 7488 ljudi, a 2002. godine 11 767 (Statistički ljetopis 2003.). Ukupno, u pet se godina iz Hrvatske iselilo 47 085 ljudi.

Specifičan oblik migracije stanovništva jest odlazak visokoobrazovanih stručnjaka, znanstvenika i intelektualaca iz neke zemlje. Visokoobrazovani stručnjaci, znanstvenici, intelektualci i umjetnici nositelji su privrednoga i društvenoga razvoja svake zemlje, pa ih se zato naziva ljudskim kapitalom. Nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju – da bi uspjele povećati vlastitu proizvodnju i standard stanovništva – nužno moraju školovati vrhunске stručnjake koji će svojim radom i znanjem moći pridonijeti razvoju te zemlje. Stoga se dobrim studentima nude stipendije, omogućuje im se kvalitetno školovanje (unutar ili izvan granica njihove domovine), ulaže se dio državnoga prihoda u njihovo školovanje i profesionalno usavršavanje. Međutim, česta je pojava da upravo takvi stručnjaci, društvu najpotrebniji ljudi, odlaze i zapošljavaju se u drugim zemljama. Odlazak vrhunskih stručnjaka (*brain drain*) nužno znači gubitak za zemlju koju napuštaju i dobitak za zemlju u koju dolaze (*brain gain*).

"Odljev mozгова" postoji u svim zemljama, no mnogo je veći u zemljama u razvoju. Emigracija vrhunskih stručnjaka iz zemalja u razvoju učestala je i ima vrlo negativne posljedice na razvoj njihove matične zemlje. Tako se u samo 15 godi-

na (od 1961. do 1976. godine) iz zemalja u razvoju s južne hemisfere iselilo, prije svega u SAD, Kanadu i Veliku Britaniju, čak 400 000 vrhunskih stručnjaka, znanstvenika i intelektualaca (Long, 1989.). Prema procjenama Ujedinjenih naroda, od 1961. do 1972. godine zemlje u razvoju izgubile su 46 milijardi dolara odlaskom vrhunskih stručnjaka u razvijene zemlje, što je jednako svoti koju su razvijene zemlje u istom razdoblju odvojile za pomoć zemljama u razvoju (Long, 1989.). S druge strane, razvijene zemlje potiču useljavanje vrhunskih stručnjaka jer njihova imigracija dodatno potiče ekonomski razvoj zemlje; smatra se da se čak 40 do 45% dugotrajnoga ekonomskog razvitka zemlje može objasniti ljudskim kapitalom (Long, 1989.). Tako je nakon II. svjetskog rata došlo do promjena u imigracijskoj politici mnogih zemalja (npr. SAD, Kanada, Australija, Novi Zeland) – dan je prioritet imigraciji visokoobrazovanih stručnjaka. Procjenjuje se da danas u razvijenim zemljama živi čak milijun i pol vrhunskih stručnjaka iz zemalja u razvoju (Stalker, 2000., prema Iredale, 2001.).

Emigraciju uzrokuju potisni razlozi, zbog kojih pojedinac napušta zemlju (*push factors*), i privlačni razlozi, zbog kojih pojedinac odabire neku drugu, konkretnu, zemlju (*pull factors*). Potisni razlozi uglavnom su loše ekonomske prilike u matičnoj zemlji, nezaposlenost, nestabilna politička situacija, diskriminacija, neslaganje s vrijednosnim sustavom zajednice te nepovoljni uvjeti osobnoga razvoja, dok su privlačni razlozi najčešće bolje ekonomske i političke prilike u zemlji imigracije, bolje mogućnosti zapošljavanja, veće zarade, bolji životni uvjeti te povoljnije prilike za profesionalno napredovanje (Sullivan i Thompson, 1988.; Prpić, 1989.; Golub, 2002.). Međutim, privlačni i potisni razlozi jednaki su za sve građane neke zemlje i oni ne mogu objasniti zašto neki pojedinci žele otići, a neki žele ostati (Portes 1976., prema Joyce i Hunt, 1982.; Golub, 2002.). Stoga će ključni faktori za donošenje odluke o odlasku biti subjektivni doživljaj prilika u zemlji i osobna važnost koju im pridajemo.

"Odljev mozgova" u Hrvatskoj: motivacija za odlazak u inozemstvo

O "odljevima mozgova" u Hrvatskoj u našim se medijima moglo štošta pročitati – od informacija o tome koliko se visokoobrazovanih stručnjaka iselilo u inozemstvo, do informacija o tome koliko njihov odlazak "košta" državu. Tako u medijima možemo saznati da čak 50-70% mladih ljudi želi napustiti Hrvatsku (*Hrvatska revija*, broj 1, 2004.), da je Hrvatsku u prethodnih desetak godina napustilo između 5000 (podaci Ministarstva znanosti i tehnologije, 2003.) i 150 000 mladih visokoobrazovanih osoba (*Hrvatska ljevica*, broj 3, 2003.), da se u inozemstvu školuje između 680 i 9600 naših građana (*Večernji*

list, 17. 11. 2002.), da je u školovanje svakoga našeg stručnjaka uloženo 300 000 dolara (*CroatiaBiz*, 28. 12. 2003.) te da "odljev mozgov" Hrvatsku zakida za milijune dolara godišnje (*Hrvatsko slovo*, 2. 11. 2001.). Stvarnost je zapravo takva da ništa od toga ne znamo. Aktualno stanje i broj naših ljudi koji su se iselili nepoznati su, baš kao što su i procjene financijske štete samo procjene.

Zamjetan doprinos ispitivanju "odljeva mozgov" u Hrvatskoj dale su znanstvenice Branka Golub i Katarina Prpić iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (Prpić, 1989.; Golub, 1992., 1996., 1998., 2000., 2001., 2002., 2003., 2004.). U nizu istraživačkih projekata one su u posljednja dva desetljeća sustavno ispitivale položaj znanosti u hrvatskom društvu i s njim povezan "odljev mozgov". Počevši sa ispitivanjem naših znanstvenika u dijaspori u osamdesetim godinama 20. stoljeća, autorice su 1990. ispitale znanstvenike svih dobnih skupina, 1995. eminentne znanstvenike spomenute u *Tko je tko u Hrvatskoj*, a 1998. znanstvenike i istraživače mlađe od 35 godina, kako bi upoznale "odljev mozgov" iz Hrvatske, osnovne razloge koji su mu u podlozi te njegove brojne sociodemografske odrednice.

Taj problem zahtijeva stalno praćenje, jer je "odljev mozgov" dinamička pojava podložna promjenama pod utjecajem društveno-ekonomskih i političkih prilika. Potencijalni "odljev mozgov" može se ispitivati na različitim uzorcima ispitanika (znanstvenicima, istaknutim stručnjacima, studentima), čime saznajemo informacije o namjeri odlaska u inozemstvo članova različitih populacija. Stoga je cilj ovog istraživanja dodatno upoznati potencijalni "odljev mozgov" u Hrvatskoj. Potencijalni "odljev mozgov" definirali smo kao namjeru studenata završne godine studija da odu u inozemstvo. Studenti koji završavaju fakultet uskoro bi trebali postati dijelom intelektualnoga i profesionalnoga potencijala ovoga društva, a budući da su na samom završetku školovanja, uglavnom imaju definirane životne planove. Zato je zanimljivo vidjeti ima li u njihovim životnim planovima naznaka o planiranu odlasku u inozemstvo.

U okviru ovog istraživanja planiramo (1) utvrditi opseg i karakteristike potencijalnog "odljeva mozgov" iz Hrvatske, (2) usporediti potencijalan "odljev mozgov" u 2004. godini s onim u 1995. i 1997. godini i (3) ocijeniti važnost brojnih sociodemografskih i psiholoških odrednica namjere odlaska u inozemstvo.

Kao prvo, upoznat ćemo se s opsegom i karakteristikama potencijalnog "odljeva mozgov". Cilj nam je saznati koliko mladih ljudi namjerava nakon završenoga studija otići u inozemstvo, koliko dugo namjeravaju ostati, što planiraju raditi te koji su razlozi zbog kojih bi otišli. Potom ćemo, u okviru

drugoga problema, ispitati je li u posljednjih desetak godina došlo do promjene potencijalnog "odljeva mozgova" u Hrvatskoj.

Naposljetku, ispitat ćemo brojne sociodemografske i psihološke odrednice namjere odlaska u inozemstvo i saznati po čemu se razlikuju oni koji žele otići u inozemstvo od onih koji žele ostati u Hrvatskoj. Pritom ćemo posebnu pozornost pridati doprinosu psiholoških varijabli za objašnjenje namjere za odlazak, jer smatramo da će one u većoj mjeri od sociodemografskih varijabli diferencirati one koji namjeravaju otići u inozemstvo od onih koji namjeravaju ostati u Hrvatskoj. Naime, "odljev mozgova" uglavnom se analizira sa sociološkoga gledišta, jer se njime u Hrvatskoj bave u prvom redu sociolozi. Najčešće se ispituju sociodemografski aspekti "odljeva mozgova", dok se psihološki aspekti zahvaćaju tek na razini deskripcije odgovora koje ispitanici daju o razlozima svojeg odlaska. Ipak, očekujemo kako će se pojedinci koji namjeravaju otići u inozemstvo i oni koji namjeravaju ostati u Hrvatskoj u manjoj mjeri razlikovati po sociodemografskim karakteristikama, a u većoj po motivacijskima. Stoga bi se predviđanje donošenja tako složene odluke kao što je odluka o preseljenju u drugu zemlju trebalo zasnivati i na poznavanju motivacijskih procesa koji su joj u podlozi.

Jedna od mogućih psiholoških odrednica odlaska u inozemstvo jesu stavovi ispitanika o prilikama u matičnoj zemlji. Za razliku od objektivnih *potisnih* i *privlačnih* faktora koji samo opisuju objektivne ekonomske i društvene prilike u matičnoj zemlji i u zemlji imigracije, tek subjektivni stavovi pojedinaca o tim faktorima mogu odrediti njihovu želju da odu u inozemstvo: pojedinci koji smatraju kako su uvjeti života u matičnoj zemlji lošiji, vjerojatno će biti skloniji odlasku. Nadalje, za razumijevanje svakoga čovjekovog ponašanja nužno je poznavanje njegovih vrijednosti. Čovjek teži onom ponašanju za koje mu se čini da mu najbolje omogućuje ostvarivanje vlastitih vrijednosti. To znači da će ponašanje svakoga pojedinca biti funkcija (1) njegovih vrijednosti ili životnih ciljeva i (2) njegovih procjena mogućnosti ostvarenja tih ciljeva različitim načinima ponašanja. Ovakav pristup čini osnovu kognitivnih teorija motivacije i primjenjiv je na oblike složena ponašanja. U skladu s tim, pojedinci koji namjeravaju otići u inozemstvo razlikovat će se od onih koji namjeravaju ostati u Hrvatskoj prema procjeni koliko dobro svoje vrijednosti mogu ostvariti u inozemstvu: oni koji smatraju da im odlazak u inozemstvo omogućuje da ostvare svoje vrijednosti bit će skloniji odlasku. Smatramo da će upravo percepcija mogućnosti ostvarenja vrijednosti u najvećoj mjeri odrediti sklonost da se ode u inozemstvo.

Uz ranija istraživanja "odljeva mozгова", ovo će istraživanje povećati opće znanje o tom fenomenu. Njegova specifičnost jest mogućnost izravne usporedbe izraženosti i razloga potencijalnog "odljeva mozгова" u 1995., 1997. i 2004. godini te isticanje važnosti psiholoških odrednica "odljeva mozгова".

METODA

Ispitanici i primjena

Ispitivanje potencijalnog "odljeva mozгова" provedeno je u 1995., 1997. i 2004. godini, po istovjetnom metodološkom nacrtu, što omogućuje izravnu usporedbu dobivenih rezultata.

U 2004. godini ispitivanje namjere za odlazak u inozemstvo provedeno je u okviru nastave tijekom ljetnog semestra na Akademiji likovnih umjetnosti, Arhitektonskom fakultetu, Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu, Ekonomskom fakultetu, Fakultetu strojarstva i brodogradnje, Filozofskom fakultetu, Hrvatskim studijima, Kineziološkom fakultetu, Medicinskom fakultetu, Pravnom fakultetu, Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, Šumarskom fakultetu i Tekstilno-tehnološkom fakultetu. Ispitanici su bili studenti završne godine studija, s različitih studijskih grupa navedenih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Prikupljeni su rezultati ukupno 553 ispitanika ($N_{2004} = 553$), od čega je bilo 179 muških ispitanika i 373 ženska te jedan ispitanik koji nije odgovorio na pitanje o spolu. Starosna dob većine ispitanika (92,1%) kretala se u rasponu od 22 do 26 godina.

Dva ranija istraživanja namjere da se ode u inozemstvo provedena su u okviru nastave tijekom ljetnog semestra 1995. (I. Šverko, 1996.) i 1997. godine na studentima završne godine studija. Njima je bilo obuhvaćeno $N_{1995} = 224$ i $N_{1997} = 234$ studenata Arhitektonskog fakulteta, Ekonomskog fakulteta, Fakulteta elektrotehnike i računarstva, Fakulteta strojarstva i brodogradnje, Filozofskog fakulteta, Medicinskog fakulteta, Prirodoslovno-matematičkog fakulteta te Studija dizajna. Za usporedbu potencijalnog "odljeva mozгова" u 1995., 1997. i 2004. godini iskorišteni su cjeloviti uzorci prikupljeni ranijih godina, a uzorak iz 2004. godine smanjen je tako da odražava istu strukturu ispitanika po fakultetima kao i raniji uzorci, čime je i njegova veličina $N_{2004} = 238$ postala odgovarajuća za provedbu računskih postupaka usporedbe dobivenih rezultata.

Instrument

U svakoj od tri provedbe istraživanja primijenjen je anketni upitnik BD-95, koji je konstruiran 1995. godine. Upitnik sadrži niz pitanja koja ispituju nekoliko konstrukata: (1) namjeru odlaska u inozemstvo, (2) socioekonomski status ispita-

nika, (3) ispitanikovu percepciju situacije u Hrvatskoj, (4) uspješnost u studiju i željeni stupanj stručnog obrazovanja, (5) vrijednosti, (6) procjenu mogućnosti ostvarenja tih vrijednosti ostankom u Hrvatskoj i odlaskom u inozemstvo te (7) opće informacije o ispitaniku.

Upitnik je konstruiran za potrebe ovog istraživanja i sastoji se gotovo potpuno od originalnih čestica. Iz ranijih upitnika preuzeta su samo pitanja koja se odnose na ispitanikovu percepciju situacije u Hrvatskoj. Ona su preuzeta iz Šiberova upitnika o političkim stavovima (Šiber, 1974.) i djelomično su promijenjena, kako bi sadržajno bolje odgovarala društvenoj i političkoj klimi u kojoj su primijenjena. Ispituju stav prema gospodarskoj situaciji, političkim slobodama, slobodi medija i materijalnim prilikama u Hrvatskoj.

Dio upitnika kojim se ispituje namjera odlaska u inozemstvo uključuje nekoliko pokazatelja namjere odlaska u inozemstvo, kao što su stav o odlasku mladih u inozemstvo, razmišljanje o odlasku, namjera odlaska u inozemstvo te procjena vjerojatnosti odlaska. Svaka od navedenih čestica indicira moguću sklonost ispitanika da se nakon završenoga studija preseli u inozemstvo. Nadalje, u istom bloku pitanja ispituje se i planiranu dužinu boravka u inozemstvu te profesionalne planove ispitanika u Hrvatskoj i u inozemstvu.

Socioekonomski status studenta određuje njegova subjektivna procjena standarda i stupanj obrazovanja roditelja. Uspješnost u studiju zasniva se na više pokazatelja: subjektivnoj procjeni uspješnosti, prosjeku ocjena, primanju nagrada ili stipendija, sudjelovanju na natjecanjima, ponavljanju godine; a željeni stupanj stručnog obrazovanja najviši je obrazovni stupanj koji ispitanik želi postići: diploma, magisterij ili doktorat.

Upitnik vrijednosti V-95, koji je sastavni dio upitnika BD-95, konstruiran je za potrebe ovog ispitivanja, jer su poznati upitnici vrijednosti bili neprihvatljivi za primjenu u ovom istraživanju (npr. Rokeach, 1973.; Schwartz, 1992.; B. Šverko, 1987.): bili su preopćeniti, pokrivali su područja koja nisu od presudna značenja za analizu odlaska u inozemstvo, a nisu uključivali ni procjenu mogućnosti ostvarenja danih vrijednosti. S obzirom na to da su vrijednosti određene potrebama pojedinca (Schwartz i Bilsky, 1987.; Locke, 1976.; B. Šverko i sur., 1980.), na osnovi Maslowljeve klasifikacije potreba (Maslow, 1943.) pretpostavili smo sustav vrijednosti od četiri kategorije: *sigurnost*, *pripadanje*, *priznanje* i *samoostvarenje*. Prva kategorija iz Maslowljeve klasifikacije je ispuštena, jer smatramo da studenti imaju zadovoljene biološke potrebe i da se percepcija mogućnosti njihova ostvarenja neće razlikovati u Hrvatskoj i u inozemstvu. Upitnik vrijednosti je kompozitni test

koji mjeri četiri vrijednosti – sigurnost ($k = 7, \alpha = .81$), pripadanje ($k = 6, \alpha = .81$), priznanje ($k = 6, \alpha = .75$) i samoostvarenje ($k = 5, \alpha = .73$) – i broji ukupno 24 čestice. Faktorska analiza upitnika vrijednosti pokazuje da se čestice vrijednosti raspoređuju u četverofaktorsku soluciju potpuno sukladnu s početnim očekivanjima (Prilog 1). Rezultat na upitniku formira se zbrajanjem odgovora ispitanika po supskalama, pa svaki ispitanik ostvaruje rezultat na svakoj od četiri skale vrijednosti. Za ispitanikov odgovor rabi se Likertova skala sa četiri uporišne točke. Kao procjenu instrumentalnosti odlaska u inozemstvo ili ostanka u Hrvatskoj za ostvarenje svake manifestne vrijednosti, svakoj su čestici vrijednosti pridružena i dva pitanja kojima ispitanik na Likertovoj skali sa 4 uporišne točke procjenjuje (a) u kojem stupnju tu vrijednost može ostvariti u Hrvatskoj i (b) u kojem stupnju tu vrijednost može ostvariti u inozemstvu. Razlika u procjeni mogućnosti ostvarenja može se izraziti na razini manifestnih, pojedinačnih vrijednosti, ali i na razini supskala, odnosno vrijednosti sigurnosti, pripadanja, priznanja i samoostvarenja. Oduzmemo li mogućnost ostvarenja vrijednosti u inozemstvu od mogućnosti ostvarenja vrijednosti u Hrvatskoj, dobit ćemo razliku u mogućnosti ostvarenja te vrijednosti. Neutralan rezultat 0 upućuje na to da ispitanik u jednakoj mjeri neku vrijednost može ostvariti i u Hrvatskoj i u inozemstvu. Nadalje, ako je dobiveni rezultat negativan, saznajemo kako ispitanik navedenu vrijednost lakše može ostvariti u inozemstvu, a ako je pozitivan, ispitanik vrijednost lakše može ostvariti u Hrvatskoj. Cjelovit upitnik vrijednosti i procjene mogućnosti njihova ostvarenja broji 72 čestice.

Osim navedenog upitnika, 2004. godine primijenjena je i skala zadovoljstva studijem ZS-04 te mjera interesa prema obrazovnom programu. Skala zadovoljstva studijem ZS-04 sastoji se od 8 čestica, koje na Likertovoj skali sa 5 uporišnih točaka ispituju zadovoljstvo odabranim studijem, studijskim aktivnostima i područjem djelatnosti. Sve čestice konvergiraju prvoj glavnoj komponenti, a pouzdanost skale izražena Cronbachovim alfa-koeficijentom unutarnje konzistencije iznosi $\alpha = .84$, što je dobra procjena pouzdanosti za tako kratku skalu ($k = 8$).

REZULTATI I RASPRAVA

U skladu s problemima ovog istraživanja, najprije ćemo opisati opseg i karakteristike potencijalnog "odljeva mozгова" u 2004. godini te ga zatim usporediti sa stanjem u 1995. i 1997. Naposljetku ćemo na uzorku iz 2004. godine detaljnije istražiti moguće determinante namjere za odlazak u inozemstvo i ocijeniti relativnu važnost psiholoških varijabli.

Opseg i karakteristike potencijalnog "odljeva mozгова" u Hrvatskoj

U proljeće 2004. godine ispitali smo 553 studenta završne godine studija, kako bismo saznali namjeravaju li nakon završenoga studija otići u inozemstvo. Obuhvatili smo nekoliko indikatora namjere odlaska u inozemstvo: stav o odlasku mladih u inozemstvo, razmišljanje o vlastitu odlasku u inozemstvo, namjeru odlaska u inozemstvo nakon završenoga studija te procjenu vjerojatnosti odlaska.

Kao što možemo vidjeti u Tablici 1, studenti se ne protive odlasku mladih u inozemstvo (77,9%) i čak ih je 75,3% razmišljalo da barem na neko vrijeme napusti Hrvatsku i ode u inozemstvo.

Kao najizravniju mjeru namjere odlaska pitali smo studente namjeravaju li nakon završenoga studija otići u inozemstvo ili bi radije ostali u Hrvatskoj (Tablica 1). Saznali smo kako bi u inozemstvo svakako otišlo 6,7% studenata, a još bi 15,8% studenata radije otišlo u inozemstvo nego što bi ostalo u Hrvatskoj. Ukupno, riječ je o broju od 22,5% studenata koji bi nakon što završe studij svoju profesionalnu karijeru radije započeli u inozemstvu. Uz to, još je 54,2% ispitanika donekle sklono odlasku u inozemstvo – oni bi radije ostali u Hrvatskoj nego što bi otišli u inozemstvo, no odlazak u inozemstvo ipak potpuno ne isključuju. Dakle, 76,7% studenata dopušta mogućnost odlaska u inozemstvo, a tek 23,3% u svakom slučaju želi ostati u Hrvatskoj.

Stupanj uvjerenja u vlastiti odlazak u inozemstvo također je mjera namjere odlaska (Tablica 1). Samo je 0,7% ispitanika sigurno i još ih je 8,6% jako uvjereni u svoj odlazak u inozemstvo: njih ukupno 9,3% misli da je vjerojatnije da će otići u inozemstvo nego da će ostati u Hrvatskoj. Ipak, dodatnih 31,5% ispitanika smatra da je jednako vjerojatno da će otići u inozemstvo, kao i da će ostati u Hrvatskoj, što je također izraz planirana odlaska u inozemstvo. Ako njima pridružimo još 49,2% onih koji vjerojatnost svog odlaska ocjenjuju tek malom, ali je ipak ne isključuju, doći ćemo do ukupnoga broja od 90% ispitanika koji smatraju kako postoji mogućnost da se nakon završenoga studija presele u inozemstvo. Tek je preostalih 10% ispitanika potpuno sigurno da u inozemstvo neće otići.

Ukupno gledajući, mnogi studenti namjeravaju otići u inozemstvo pošto završe fakultet. O odlasku u inozemstvo razmišljalo ih je čak tri četvrtine (75,3%), dok je jedna četvrtina (22,5%) sigurna da bi nakon studija radije otišla u inozemstvo nego što bi ostala u Hrvatskoj. Naravno, studenti su svjesni mogućih ograničenja i poteškoća u realizaciji odlaska, pa tek manji dio njih vjeruje da će u inozemstvo zaista i otići. Svi pokazatelji namjere odlaska u inozemstvo govore o vrlo izra-

ženu fenomenu potencijalnog "odljeva mozgova" iz Hrvatske, utvrđenom na studentskoj populaciji.

	N	%
Što mislite o odlasku mladih u inozemstvo?		
mladi ne bi trebali odlaziti u inozemstvo	121	22,1
nemam ništa protiv odlaska mladih u inozemstvo	427	77,9
<i>Ukupno</i>	548	
Jeste li razmišljali o tome da Vi odete u inozemstvo?		
nisam	135	24,7
jesam	412	75,3
<i>Ukupno</i>	547	
Nakon što završim studij...		
želio bih svakako ostati u Hrvatskoj	128	23,3
radije bih ostao u Hrvatskoj, premda bih možda otišao u inozemstvo	298	54,2
radije bih otišao u inozemstvo, premda bih možda ostao u Hrvatskoj	87	15,8
želio bih svakako otići u inozemstvo	37	6,7
<i>Ukupno</i>	550	
Smatram da je vjerojatnost da ću zaista i otići...		
nikakva	55	10,0
mala	270	49,2
podjednaka koliko i da ću ostati	173	31,5
velika	47	8,6
stopostotna	4	0,7
<i>Ukupno</i>	549	

➤ **TABLICA 1**
 Pokazatelji namjere odlaska studenata u inozemstvo u 2004. godini

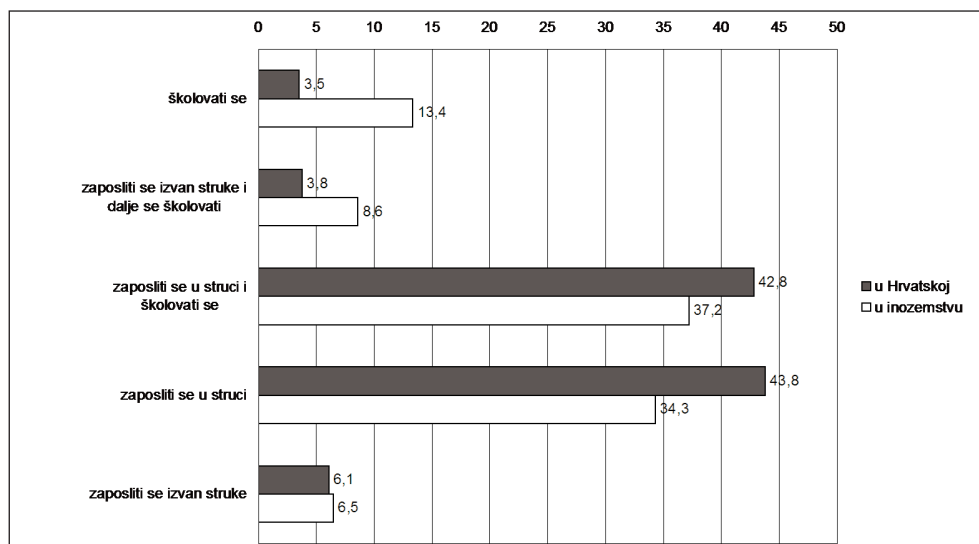
Zanimalo nas je i kako studenti zamišljaju svoj mogući odlazak u inozemstvo: što bi u inozemstvu radili, koliko bi dugo ostali, zbog čega bi otišli. Prema namjeri odlaska u inozemstvo (Tablica 1, treća varijabla), studente smo podijelili u dvije grupe: oni koji žele otići u inozemstvo ili u najmanju ruku dopuštaju tu mogućnost (N = 422, odgovori 2, 3 i 4) i one koji svakako žele ostati u Hrvatskoj (N = 128, odgovor 1). Sve studente koji su pokazali i najmanju želju za odlaskom u inozemstvo pitali smo kako zamišljaju svoj odlazak u inozemstvo te koji su razlozi zbog kojih bi možda otišli.

Za ispitivanje "odljeva mozgova" važno je znati planiraju li studenti ostati u inozemstvu kratko, tek nekoliko godina ili dugo, cijeli radni vijek. Kratak odlazak u inozemstvo zapravo je prikupljanje znanja i stjecanje iskustva, nakon kojeg se osoba vraća i nastavlja raditi u matičnoj zemlji. U tom slučaju ne govorimo o "odljevu mozgova" nego o cirkulaciji, koja je u današnje vrijeme sve češća i uobičajenija. S druge strane, trajni ostanak u inozemstvu podrazumijeva da će osoba cijeli radni vijek raditi u drugoj zemlji i time pridonositi njezinu ra-

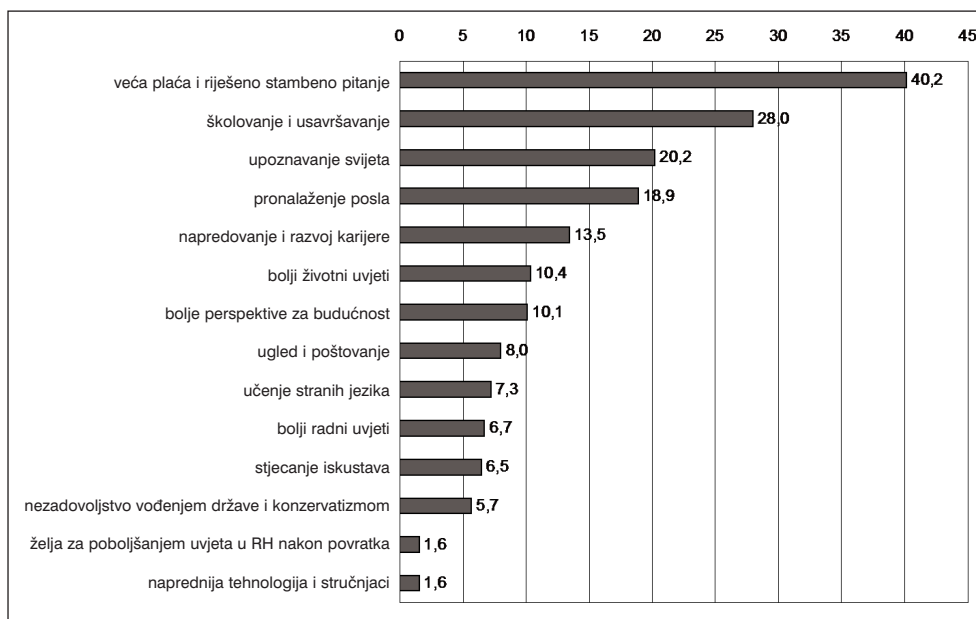
zvoju. Svi oni koji planiraju ostati u inozemstvu do mirovine ili zauvijek zapravo se planiraju trajno iseliti. Zato smo sve studente koji su razmatrali svoj mogući odlazak u inozemstvo pitali koliko bi dugo željeli ostati u inozemstvu. Na to pitanje često nisu znali odgovoriti (28,6%) ili nisu dali odgovor (19,2%). Oni koji su odgovorili, uglavnom žele u inozemstvu ostati kraće od 10 godina (36,2%), dok je manji broj onih koji namjeravaju ostati do mirovine ili čak zauvijek (16,1%). Ti studenti zapravo priželjkuju trajno preseljenje iz Hrvatske i cijeli radni vijek željeli bi provesti u inozemstvu.

Nadalje, zanimalo nas je kakvi su profesionalni planovi naših studenata u inozemstvu, a kakvi u Hrvatskoj. Sve studente sklone odlasku u inozemstvo pitali smo čime bi se bavili u inozemstvu, a čime u Hrvatskoj (slika 1). Kada bi otišli u inozemstvo, studenti bi u svakom slučaju željeli raditi u struci ili se nastaviti školovati. Tako bi se 13,4% studenata u inozemstvu školovalo, 8,6% bi se školovalo uz bilo kakav posao izvan svoje struke, a još 37,2% bi se školovalo uz rad u struci. Nadalje, 34,3% studenata željelo bi se zaposliti u struci, dok bi samo 6,5% željelo raditi neki posao izvan svoje struke. Ako ostanu u Hrvatskoj, njihovi profesionalni planovi bili bi ponešto drugačiji – u nešto manjem broju nastavljali bi školovanje (3,5%) i odabirali bi školovanje uz rad izvan struke (3,8%), dok bi se u nešto većem broju zapošljavali u struci (43,8%) i odabirali zapošljavanje u struci uz daljnje školovanje (42,8%). To nam govori kako studenti svoj boravak u inozemstvu ipak u prvom redu vide kao priliku za nastavak školovanja, pa makar i po cijeni zapošljavanja na drugom području djelatnosti. S druge strane, njih u Hrvatskoj primarno zanima pronalaženje posla u struci, uz koji bi neki od njih nastavili školovanje.

SLIKA 1
Profesionalni planovi studenata u inozemstvu i u Hrvatskoj u 2004. godini (N = 422)

Razlozi koji studente potiču na odlazak brojni su. Na pitanje *Zašto biste otišli u inozemstvo?* od 422 studenta njih 386 odgovorilo je navevši barem jedan razlog odlaska u inozemstvo. Studenti su ukupno naveli čak 689 pojedinačnih razloga odlaska u inozemstvo, koji se mogu svrstati u 14 općih kategorija razloga (slika 2).

SLIKA 2
Razlozi odlaska
studenta u
inozemstvo u 2004.
godini (N = 386)

Napomena: Postotak od ukupnoga broja ispitanika koji su naveli barem jedan razlog odlaska (N = 386)

Glavni razlog zbog kojeg bi čak 40,2% studenata otišlo u inozemstvo jesu bolji materijalni uvjeti koje ondje mogu ostvariti: 155 studenata (od njih 386) otišlo bi u inozemstvo zato što ondje očekuju veću i primjereniju plaću, bolji standard te bolju mogućnost rješavanja stambenoga pitanja. Profesionalni razvojni razlozi sljedeći su po važnosti: 28% ili 108 studenata navodi kako bi željeli otići u inozemstvo jer su ondje bolje prilike za usavršavanje u struci i stjecanje znanja i profesionalnog iskustva te jer su poslijediplomski i specijalistički studiji brojniji, raznovrsniji i bolje organizirani. Nadalje, studenti bi otišli u inozemstvo kako bi upoznali druge kulture i običaje, vidjeli kako je živjeti drugdje, kako bi putovali, zabavljali se, osjećali se slobodno, zadovoljili avanturistički duh i želju za promjenom – 20,2% ili 78 studenata navodi želju za upoznavanjem svijeta kao razlog odlaska. Lakše pronalaženje posla i mogućnosti pronalaženja boljih poslova potiče 18,9% studenata na odlazak. Bolje mogućnosti napredovanja u struci i izgradnje karijere te lakše postizanje uspjeha na osnovi vlastitih sposobnosti razlog je odlaska za 13,5% studenata.

Razlozi koje studenti rjeđe navode jesu bolji životni uvjeti (10,4%), bolje perspektive za budućnost (10,1%), veće poštovanje za rad i mogućnost stjecanja ugleda (8,0%), učenje stranih jezika (7,3%), bolji uvjeti rada (6,7%), stjecanje iskustva (6,5%), nezadovoljstvo vođenjem države i konzervativnošću društva (5,7%), želja za stjecanjem iskustva i poboljšanjem uvjeta u Hrvatskoj nakon povratka (1,6%) te naprednija tehnologija i dostupnost stručnjaka i relevantnih informacija (1,6%).

Iz ovoga možemo zaključiti da studenti žele otići u inozemstvo kako bi zarađivali više i primjerenije svojem statusu, kako bi se usavršavali i stekli dodatna znanja i profesionalna iskustva, kako bi upoznali svijet drugačiji od onog u kojem su dosad živjeli, kako bi našli posao kojim će biti zadovoljniji te kako bi izgradili karijeru, napredovali i uspjeli u svome poslu.

Usporedba potencijalnog "odljeva mozgova" u 1995., 1997. i 2004.

Podatke prikupljene u 2004. godini usporedili smo s onima prikupljenim u 1995. i 1997. godini, kako bismo saznali kako se u posljednjih desetak godina mijenjala izraženost potencijalnog "odljeva mozgova" i osnovni razlozi koji su do njega doveli. Kako bismo mogli usporediti podatke, iz uzorka testiranog 2004. godine izuzeli smo studente onih fakulteta koji nisu bili obuhvaćeni ranijim testiranjima. Na taj način dobili smo uzorke komparabilne po strukturi i po veličini. Potvrdili smo da subuzorak primjereno reprezentira osnovni cjeloviti uzorak: izdvojeni (N = 238) i cjeloviti uzorak (N = 553) ne razlikuju se u indikatorima namjere odlaska ni u hijerarhiji razloga odlaska.

Na osnovi usporedbe pokazatelja namjere odlaska u inozemstvo u 1995., 1997. i 2004. godini, zaključujemo kako danas tek nešto malo manje studenata želi otići u inozemstvo nego ranijih godina (Tablica 2). Studenti 1995., 1997. i 2004. imaju isti stav o odlasku mladih u inozemstvo ($\chi^2 = 1.06$, $df = 2$, $p > .05$), u jednakoj mjeri razmišljaju o vlastitu odlasku u inozemstvo ($\chi^2 = 2.66$, $df = 2$, $p > .05$) i jednakom procjenjuju vjerojatnost svog odlaska ($\chi^2 = 11.35$, $df = 8$, $p > .05$). Ipak, studenti danas nešto rjeđe nego 1995. i 1997. navode kako bi nakon što završe studij željeli otići u inozemstvo ($\chi^2 = 13.81$, $df = 6$, $p < .05$). Ta je varijabla ujedno i najizravnija mjera namjere odlaska pa iako je utvrđena razlika u distribuciji odgovora tek na pragu stvarne razlike ($p = .03$) i iako se radi tek o jednom pokazatelju namjere odlaska, smatramo kako se ipak može primijetiti tendencija blagog smanjenja potencijalnog "odljeva mozgova".

Nadalje, nismo utvrdili ni razlike u željenoj dužini ostanaka u inozemstvu, ni u profesionalnim planovima naših ispitanika (Tablica 2). Danas, kao i ranijih godina, jednak je omjer studenata koji planiraju ostati u inozemstvu kraće od deset godina i onih kojih planiraju u inozemstvu ostati skoro cijeli

život ($\chi^2 = 2.01$, $df = 2$, $p > .05$). Nadalje, ni njihovi se profesionalni planovi ne razlikuju: 1995., 1997. i 2004. studenti planiraju iste profesionalne aktivnosti tijekom svoga boravka u inozemstvu ($\chi^2 = 10.56$, $df = 8$, $p > .05$) ili ostanka u Hrvatskoj ($\chi^2 = 8.56$, $df = 8$, $p > .05$).

	χ^2	df	p
Mišljenje o odlasku mladih u inozemstvo	1.06	2	nz
Razmišljanje o odlasku	2.66	2	nz
Želja za odlaskom u inozemstvo	13.81	6	<.05 ... manje izražena u 2004.
Vjerojatnost odlaska	11.35	8	nz
Dužina ostanka u inozemstvu	2	2	nz
Profesionalni planovi u inozemstvu	10.56	8	nz
Profesionalni planovi u Hrvatskoj	8.56	8	nz

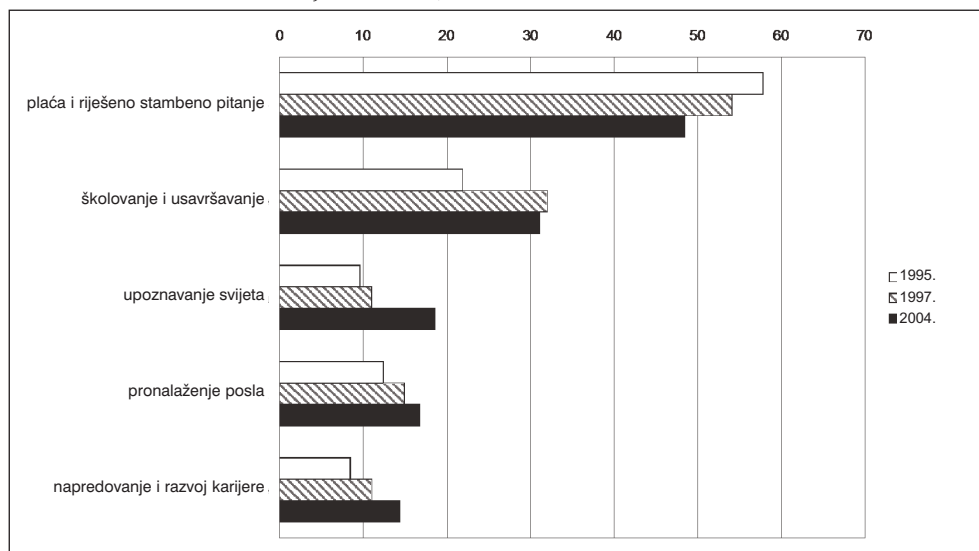
▣ TABLICA 2
Usporedba izraženosti potencijalnog "odljeva mozgova" 1995., 1997. i 2004. godine: testiranje značajnosti razlika u distribuciji odgovora na pitanja o namjeri odlaska u inozemstvo

Ipak, došlo je do promjene u razlozima odlaska (slika 3). Glavni razlozi odlaska 1995., 1997. i 2004. sustavno jesu bolji materijalni uvjeti, a potom školovanje i usavršavanje. Zanimljivo je da danas materijalne razloge odlaska ističe 48,5% ispitanika, a razvojne 31,1%, dok je 1995. taj odnos bio drugačiji: materijalne razloge tada je isticalo čak 57,9% ispitanika, a razvojne tek 21,9%. To nam govori kako je danas u odnosu prema ranijim godinama ipak nešto narasla važnost profesionalnih razvojnih razloga u odnosu prema materijalnim. Neprofesionalni razvojni razlozi odlaska (upoznavanje svijeta) također jačaju u 2004. godini: danas studenti češće navode kako bi u inozemstvo otišli da upoznaju druge kulture i običaje, da putuju, da udovolje znatiželji, da odgovore na izazove i ponašaju se avanturistički ($\chi^2 = 7.08$, $df = 2$, $p < .05$). Osim što te razloge studenti rjeđe spominju ranijih godina, oni se u 1995. i 1997. ne nalaze na trećem mjestu hijerarhije razloga odlaska, već na četvrtom, odnosno petom mjestu. Daljnji razlozi odlaska – lakše pronalaženje posla i mogućnosti pronalaženja boljeg posla te lakše napredovanje u struci, postizanje uspjeha i izgradnja karijere – stabilni su po svojoj učestalosti, pa ih u 1995. i 1997. studenti jednako često navode kao i danas. U donjem dijelu hijerarhije razloga odlaska (što ga zbog preglednosti nismo prikazali na slici 3) učestalije su promjene ranga, no čestina spominjanja pojedinih razloga uglavnom je ista. Registrirali smo promjene u čestini spominjanja samo dvaju razloga odlaska: opće stjecanje iskustava studenti danas znatno češće navode kao razlog odlaska nego ranijih godina ($\chi^2 = 12.31$, $df = 2$, $p < .01$), dok strah od rata spominju samo u 1995. godini ($\chi^2 = 7.88$, $df = 2$, $p < .05$).

Tako se čini da u 2004. godini studente na odlazak u većoj mjeri motiviraju razlozi razvojne prirode. U njih možemo

SLIKA 3
Glavni razlozi odlaska u inozemstvo u 1995., 1997. i 2004. godini

ubrojiti i one profesionalne (školoвање i usavršavanje), one neprofesionalne (upoznavanje svijeta), a i one općenite (stjecanje iskustva).

Determinante namjere odlaska u inozemstvo – utjecaj psiholoških faktora

Za predikciju "odljeva mozgova" važno je utvrditi *tko* odlazi u inozemstvo, odnosno po kojim se sociodemografskim i psihološkim osobinama razlikuju oni koji su skloniji odlasku u inozemstvo od onih koji su skloniji ostanku u Hrvatskoj. Dosad su češće ispitivane sociodemografske odrednice odlaska, no smatramo kako psihološke odrednice imaju veću važnost u predikciji namjere odlaska u inozemstvo. Stoga ćemo ispitati važnost i jednih i drugih, kako bismo osim upoznavanja odrednica namjere odlaska mogli ocijeniti i njihovu relativnu važnost.

U Tablici 3 navedene su moguće determinante namjere odlaska u inozemstvo čiji smo utjecaj u ovom istraživanju ispitivali. Provjerili smo razlikuju li se po navedenim karakteristikama studenti koji namjeravaju otići u inozemstvo od studenata koji namjeravaju ostati u Hrvatskoj. Na osnovi varijable namjera odlaska u inozemstvo (treća varijabla u Tablici 1) formirali smo te dvije grupe studenata: oni koji bi svakako ili radije otišli u inozemstvo (N = 124, odgovori 3 i 4) i oni koji bi svakako ili radije ostali u Hrvatskoj (N = 426, odgovori 1 i 2). Odrednice namjere odlaska u inozemstvo jesu one varijable koje razlikuju studente koji žele otići u inozemstvo od studenata koji žele ostati u Hrvatskoj. Ovisno o razini skale mjerenja, hi-kvadrat test ili t-test dat će nam odgovor o mogućim determinantama namjere odlaska u inozemstvo.

	χ^2 ili t	df	p	Odlaze studenti/studentice
Spol	χ^2 1.78	1	nz	
Socioekonomski status				
Subjektivna procjena standarda	χ^2 5.19	4	nz	
Obrazovanje oca	χ^2 13.27	4	<.05	... više
Obrazovanje majke	χ^2 8.16	4	nz	
Preduvjeti za lakše snalaženje				
Broj stranih jezika koje govore	t 2.21	541	<.05	... veći
Bližnji u inozemstvu	χ^2 8.93	1	<.01	... da
Uspješnost studiranja				
Prosjek ocjena na studiju	t 0.13	539	nz	
Subjektivna procjena uspješnosti	χ^2 9.88	3	<.05	... uspješniji
Ponavlanje godine	χ^2 0.64	1	nz	
Osvajanje nagrada	χ^2 1.86	1	nz	
Sudjelovanje na natjecanjima	χ^2 0.24	1	nz	
Primanje stipendija	χ^2 0.10	1	nz	
Obrazovne namjere i zadovoljstvo				
Željeni stupanj stručnog obrazovanja	χ^2 2.65	2	nz	
Zadovoljstvo studijem	t 2.56	545	<.05	... manje zadovoljni
Interes prema obrazovnom programu	t 0.35	536	nz	
Mišljenje o prilikama u RH				
Privreda	χ^2 12.22	2	<.01	... misle lošije
Političke slobode u društvu	χ^2 11.56	2	<.01	... misle lošije
Objektivnost i sloboda medija	χ^2 7.32	2	<.05	... misle lošije
Materijalne prilike	χ^2 14.02	2	<.01	... misle lošije
Vrijednosti				
Sigurnost	t 1.18	537	nz	
Pripadanje	t 3.01	539	<.01	... manje važne
Priznanje	t 1.66	533	nz	
Samoostvarenje*	t 3.23	244.59	<.01	... važnije
Razlika u mogućnosti ostvarenja vrijednosti u Hrvatskoj i inozemstvu				
Sigurnost	t 2.99	530	<.01	... rel. lakše u inozemstvu
Pripadanje	t 5.85	522	<.001	... rel. lakše u inozemstvu
Priznanje	t 4.56	532	<.001	... rel. lakše u inozemstvu
Samoostvarenje	t 5.81	537	<.001	... rel. lakše u inozemstvu

*provedena je korekcija zbog nejednakosti varijanci

❶ **TABLICA 3**
Determinante namjere
odlaska u inozemstvo

U Tablici 3 možemo vidjeti koje su od mogućih determinanti namjere odlaska u inozemstvo zaista i relevantne. Najizraženije odrednice odlaska jesu one varijable koje u najvećoj mjeri razlikuju ispitanike koji žele otići od ispitanika koji žele ostati. Pokazalo se kako su to upravo psihološke varijable (Tablica 3). Najistaknutija odrednica namjere odlaska u inozemstvo jest razlika u mogućnosti ostvarenja vrijednosti u Hrvatskoj i inozemstvu, a potom vrijednosti ispitanika, njegovi stavovi o situaciji u Hrvatskoj i bliskost s nekim osobama

koje žive u inozemstvu. U znatno manjoj mjeri kao odrednice odlaska nameću se obrazovanje oca, poznavanje stranih jezika, subjektivna procjena uspješnosti u studiju i zadovoljstvo studijem. Spol, subjektivna procjena standarda, obrazovanje majke, objektivni pokazatelji uspješnosti u studiju, obrazovne namjere te interes prema obrazovnom programu nisu se pokazale značajnim determinantama namjere odlaska.

Najvažnija determinanta namjere odlaska jest percepcija mogućnosti ostvarenja vrijednosti. Razliku među onima koji namjeravaju otići i onima koji namjeravaju ostati u prvom redu određuje različita percepcija mogućnosti ostvarenja vrijednosti: skloniji su odlasku oni koji smatraju da relativno lakše mogu svoje vrijednosti ostvariti u inozemstvu. Neovisno o tome žele li otići ili ne, svi studenti smatraju da vrijednosti sigurnosti, priznanja i samoostvarenja lakše mogu ostvariti u inozemstvu (Tablica 4), a namjeravaju otići oni koju tu razliku u korist inozemstva doživljavaju još većom (Tablica 3, Tablica 4). Također, neovisno o namjeri odlaska, svi studenti smatraju da isključivo vrijednosti pripadanja lakše mogu ostvariti u Hrvatskoj (Tablica 4), a odlasku su skloniji oni koji tu razliku u korist Hrvatske doživljavaju što manjom (Tablica 3, Tablica 4). Stoga zaključujemo da se oni koji odlaze u inozemstvo razlikuju od onih koji ostaju u Hrvatskoj u prvom redu prema tome što procjenjuju da relativno lakše sve svoje vrijednosti mogu ostvariti u inozemstvu.

Sama važnost vrijednosti nije toliko izražena determinanta namjere odlaska. Svi studenti, neovisno o namjeri odlaska, podjednako važnim procjenjuju vrijednosti sigurnosti, pripadanja i samoostvarenja, dok nešto manje važnim procjenjuju vrijednosti priznanja (Tablica 4). Oni koji namjeravaju otići u inozemstvo manje vrednuju socijalne vrijednosti, a više vrednuju vrijednosti samoostvarenja od onih koji namjeravaju ostati u Hrvatskoj (Tablica 3, Tablica 4). Dakle, na odlazak su spremniji oni kojima su manje važni socijalni odnosi te oni kojima je važniji njihov vlastiti razvoj, iskorištavanje talenta i kreativnost.

Razlikovanje studenata koji namjeravaju otići u inozemstvo i studenata koji namjeravaju ostati u Hrvatskoj mnogo je jasnije na osnovi percepcije mogućnosti ostvarenja vrijednosti nego na osnovi samih vrijednosti, pa zaključujemo kako percepcija mogućnosti ostvarenja vrijednosti ima veću ulogu u formiranju namjere za odlazak u inozemstvo. To je sasvim očekivan nalaz. Naime, prema prvoj postavki Vroomove (1964.) teorije motivacije, pojedincu će neki cilj (npr. odlazak u inozemstvo) biti važniji i lakše će se odlučiti da ga pokuša ostvariti ako smatra da on dovodi do ostvarenja drugih, njemu važnih, ciljeva (npr. vrijednosti). Vroom (1964.) u prvoj postavci svoje teorije navodi kako je valencija primarnoga ci-

lja jednaka zbroju umnožaka valencija sekundarnih ciljeva i instrumentalnosti primarnoga cilja za postizanje sekundarnih. Konkretno, namjera odlaska u inozemstvo bit će zapravo funkcija zbroja umnožaka procjena važnosti ispitanikovih vrijednosti i uvjerenja da ih odlaskom u inozemstvo može ostvariti.

	Studenti koji radije žele ostati u Hrvatskoj (N=426)		Studenti koji radije žele otići u inozemstvo (N=124)	
	M	Sd	M	Sd
Vrijednosti				
Sigurnost	3.67	0.40	3.62	0.44
Pripadanje	3.65	0.43	3.52	0.41
Priznanje	3.18	0.50	3.26	0.44
Samoostvarenje	3.62	0.41	3.74	0.32
Razlika mogućnosti ostvarenja vrijednosti u Hrvatskoj i u inozemstvu				
Sigurnost	-0.56	0.56	-0.74	0.61
Pripadanje	1.32	0.70	0.90	0.64
Priznanje	-0.07	0.53	-0.31	0.46
Samoostvarenje	-0.30	0.59	-0.65	0.58

Napomena: Razlika mogućnosti ostvarenja vrijednosti u Hrvatskoj i u inozemstvu jest varijabla nastala oduzimanjem mogućnosti ostvarenja vrijednosti u inozemstvu od mogućnosti ostvarenja vrijednosti u Hrvatskoj, čime je definirano da negativna vrijednost upućuje na lakše ostvarenje vrijednosti u inozemstvu, a pozitivna na lakše ostvarenje vrijednosti u Hrvatskoj. Maksimalna važnost vrijednosti i procjena mogućnosti ostvarenja iznosi 4, a minimalna 1; maksimalna razlika mogućnosti ostvarenja vrijednosti stoga iznosi 3 ili -3.

❶ **TABLICA 4**
Vrijednosti studenata i
percepcija mogućnosti
ostvarenja u Hrvatskoj
i u inozemstvu

Multiplikativan odnos između mogućnosti ostvarenja sekundarnih ciljeva i njihovih valencija zamišljen je jer ponašanje pojedinca različito uspješno dovodi do ostvarenja ciljeva različitih valencija. Na taj se način mogućnost ostvarenja nekoga cilja ponderira njegovom važnošću. Kada su ciljevi pojedinca međusobno vrlo sličnih valencija, ponderiranje mogućnosti ostvarenja tih ciljeva s njihovim važnostima postaje nepotrebno. Kako su sve navedene vrijednosti za ispitanike bile visoko važne (Tablica 4), samo su procjene mogućnosti ostvarenja tih vrijednosti bile dovoljno dobar reprezentant Vroomova umnoška (korelacije između mogućnosti ostvarenja vrijednosti i umnoška mogućnosti ostvarenja vrijednosti i vrijednosti su .99, .98, .99 i .99). Stoga nam podatak prema kojem procjena mogućnosti ostvarenja vrijednosti u najvećoj mjeri određuje namjeru odlaska zapravo potvrđuje prvu postavku Vroomove (1964.) teorije motivacije. U skladu s Vroomovom (1964.) pretpostavkom, vrijednosti ispitanika neće potaknuti pojedinca na ponašanje ako se ne uzme u obzir i mogućnost njihova ostvarenja. Upravo zato se percepcija mo-

gućnosti ostvarenja vrijednosti pokazala kao važniji motivacijski faktor u formiranju namjere za odlazak u inozemstvo od samih vrijednosti pojedinca. Prema tome, studenta će na odlazak u inozemstvo potaknuti uvjerenje da će njegov odlazak dovesti do ispunjenja njegovih vrijednosti, odnosno trajnih životnih ciljeva.

Iduća determinanta namjere odlaska ispitanika jesu stavovi ispitanika o prilikama u Hrvatskoj. Procjena prilika u Hrvatskoj razlikuje one koji bi radije otišli u inozemstvo od onih koji bi radije ostali u Hrvatskoj. Oni koji namjeravaju otići u inozemstvo ocjenjuju lošijom gospodarsku situaciju, političke slobode, objektivnost medija i materijalne prilike u Hrvatskoj od onih sklonijih ostanku. Za razliku od potisnih (*push*) i privlačnih (*pull*) razloga odlaska koji opisuju društvene i ekonomske prilike u zemljama imigracije i emigracije, tek subjektivan doživljaj tih prilika može djelovati na namjeru odlaska. Naime, privlačni i potisni razlozi za sve su građane isti i na osnovi njih ne možemo predviđati namjeru odlaska. Međutim, način na koji pojedinci doživljavaju prilike u matičnoj zemlji određuje njihovu sklonost odlasku u inozemstvo. I stav o prilikama u Hrvatskoj odražava se i na percepciju mogućnosti ostvarenja vrijednosti, pa i na taj način potiče na odlazak. Naravno, opće nezadovoljstvo životnim prilikama odražava se u svim segmentima života i potiče na promjenu.

Nadalje, bitna odrednica namjere odlaska jest i bliskost s ljudima koji žive u inozemstvu. Studenti koji bi radije otišli u inozemstvo češće navode kako imaju bliske rođake ili prijatelje u inozemstvu od studenata koji bi radije ostali u Hrvatskoj. To im olakšava ostvarenje socijalnih odnosa u inozemstvu, daje im osjećaj sigurnosti i pruža im više informacija o inozemstvu. Ostale varijable relevantne za formiranje namjere odlaska u inozemstvo u manjoj je mjeri određuju: skloniji su odlasku oni koji govore više stranih jezika, čiji su očevi obrazovaniji, oni koji smatraju da su uspješniji u studiju te oni koji su manje zadovoljni svojim studijem.

Razmotrimo li sve odrednice namjere odlaska, ustanovit ćemo da su psihološke varijable pokazale veće značenje pri razlikovanju studenata koji žele otići u inozemstvo od onih koji žele ostati u Hrvatskoj. Najznačajniji doprinos svakako ima procjena mogućnosti ostvarenja vrijednosti. Takav nalaz još je jedna u nizu potvrda Vroomovoj (1964.) teoriji motivacije i upozorava nas kako se u idućim istraživanjima "odljeva mozgova" psihološke varijable ne bi smjele zanemarivati. Nadalje, o njemu treba voditi računa i u planiranju praktičnih mjera: na "odljev mozgova" iz Hrvatske treba djelovati oblikovanjem okolnosti koje će povećavati motivaciju za ostanak u Hrvatskoj.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rezultati ovog istraživanja ističu vrlo veliku izraženost potencijalnog "odljeva mozgova". Pokazalo se kako čak 75,3% studenata razmišlja o mogućem odlasku u inozemstvo, što čini ukupno tri četvrtine ispitanih. U nizu ranijih istraživanja također je utvrđen velik potencijalni "odljev mozgova" iz Hrvatske. Branka Golub navodi kako je o preseljenju u inozemstvo 1998. godine razmišljalo čak 63,3% hrvatskih znanstvenika mlađih od 35 godina (Golub, 2000., 2001., 2002.), a 1990. godine čak 60,7% hrvatskih znanstvenika (Golub, 2000., 1998., 1996., 1992.). Iako rezultati spomenutih istraživanja nisu usporedivi s našima, jer su prikupljeni različitim mjernim instrumentima na različitim uzorcima, svi rezultati nedvojbeno upućuju na to kako je razmišljanje o odlasku u inozemstvo pojava koja u vrlo velikoj mjeri zahvaća studente, znanstvene novake i znanstvenike.

Na izravno pitanje o namjeri odlaska čak je 22,5% studenata odgovorilo kako bi radije otišli u inozemstvo nego što bi ostali u Hrvatskoj. Zabrinjava činjenica da četvrtina ispitanih svoju budućnost nakon završenoga studija radije vidi u inozemstvu nego u Hrvatskoj. Dodamo li njima još 54,2% studenata koji dopuštaju mogući odlazak u inozemstvo, doći ćemo do tri četvrtine studenata koji bi možda otišli u inozemstvo, što nas upućuje na pouzdan zaključak kako danas u Hrvatskoj potencijalan "odljev mozgova" ima velike razmjere.

Od druge polovice devedesetih do danas potencijalni se "odljev mozgova" iz Hrvatske smanjio u vrlo maloj mjeri. Studenti 1995., 1997. i 2004. imaju jednako pozitivan stav o odlasku mladih u inozemstvo, u jednakoj mjeri razmišljaju o vlastitu odlasku, jednakom procjenjuju vjerojatnost svog odlaska i jednako dugo planiraju ostati u inozemstvu. Ipak, blagi trend smanjenja potencijalnog "odljeva mozgova" očituje se u najizravnijoj mjeri namjere odlaska: broj onih koji žele otići u inozemstvo danas je nešto manji nego ranijih godina. U ranijem razdoblju, od 1990. do 1998., trend smanjenja potencijalnog "odljeva mozgova" bio je vrlo izražen i jasno vidljiv: o odlasku je 1990. godine razmišljalo 90,4% mladih znanstvenika, a 1998. njih 63,3% (Golub, 2000.). Opća besperspektivnost sustava koji se urušava (Golub, 2000.) i izgledna ratna situacija razlog su tako izraženu potencijalnom "odljevom mozgova" 1990. godine. Prvu polovicu devedesetih godina karakterizirale su najburnije promjene i najkaotičniji događaji u hrvatskom društvu, nakon kojih je uslijedio postupan proces stabilizacije društvenih odnosa i restrukturiranja sustava vrijednosti. Već je 1995. godine situacija bila stabilnija nego predratnih i ratnih godina. Otada su društvene promjene išle svojim tokom, no sada bez ubrzanih i kaotičnih momenata. To se

odrazilo i na stabilnost motivacije za odlazak. Blagi trend smanjenja potencijalnog "odljeva mozgova" ipak se nazire i u posljednjih deset godina, a daljnje smanjenje možemo očekivati usporedno s razvojem Hrvatske i njezinim ulaskom u drugu fazu tranzicije.

Razlozi zbog kojih mladi žele otići u inozemstvo u prvom su redu ekonomske prirode, a potom razvojne. U najvećoj mjeri mlade na odlazak u inozemstvo motiviraju bolja materijalna situacija, veće i primjerenije plaće te bolja mogućnost rješavanja stambenoga pitanja. Sljedeći po važnosti jesu profesionalni razvojni razlozi: profesionalno usavršavanje i školovanje, stjecanje profesionalnog iskustva, bolja ponuda poslijediplomskih i specijalističkih studija u inozemstvu. Nakon njih slijede neprofesionalni razvojni razlozi – studenti bi otišli u inozemstvo da upoznaju druge kulture, običaje i načine života, da vide kako je živjeti drugdje, da putuju, da se osjećaju slobodno.

Ekonomske razlozi odlaska sustavno dominiraju u hijerarhiji razloga u 1995., 1997. i 2004. godini, a slijede ih profesionalni i neprofesionalni razvojni razlozi. Međutim, Golub (2000.) nalazi da su ekonomske razlozi glavni pokretač odlaska mladih znanstvenika u inozemstvo tek 1998. godine, ali ne i 1990. godine. U 1990. godini dominirali su profesionalni razlozi odlaska: bolji uvjeti za znanstveni rad i stvaralaštvo (Golub, 2000.). Nakon 1990. godine došlo je do porasta važnosti ekonomskih razloga. Taj porast ne začuđuje – on se poklapa s uočenim porastom važnosti utilitarnih vrijednosti, do kojeg je došlo tijekom tranzicije (B. Šverko, 1999.; Babarović, u tisku). Porast utilitarnih vrijednosti može biti posljedica općega pada životnoga standarda i materijalne nesigurnosti, do kojeg je došlo u kriznim godinama, ili pak posljedica primjene novoga društvenog sustava, koji se zasniva na poduzetništvu i tržišnoj privredi, a ističe važnost utilitarnih vrijednosti, posebice materijalne sigurnosti, napretka u karijeri i prestiža (B. Šverko, 1999.).

Međutim, iako u našim uzorcima sustavno dominiraju ekonomske razlozi odlaska, zanimljivo je uočiti stalan porast važnosti svih razvojnih razloga odlaska u funkciji vremena. Profesionalni razvojni razlozi (školovanje i usavršavanje) danas se relativno češće spominju nego ranijih godina: 1995. godine ekonomske razlozi spominjali su se 2,6 puta češće nego profesionalni razvojni razlozi, a danas 1,6 puta češće nego profesionalni razvojni razlozi. Nadalje, neprofesionalni razvojni razlozi (upoznavanje svijeta) danas studente češće motiviraju na odlazak nego ranijih godina: danas je to razlog odlaska za 18,6% studenata, u 1997. za 11% studenata, a u 1995. za njih 9,6%. I stjecanje iskustva, vrlo općenit razvojni razlog, potiče danas na odlazak veći broj studenata nego 1995. i 1997.

godine. Dakle, danas uočavamo vrlo pozitivnu pojavu ponovnoga blagog porasta svih razvojnih razloga. To može upućivati na to da materijalni problemi ovoga društva više nisu toliko izraženi i da manje ugrožavaju studente. S druge strane, taj nalaz može upućivati na eventualnu pojavu novih postmaterijalističkih vrijednosti, karakterističnih za razvijena društva, u kojima se, umjesto materijalnih prilika i sigurnosti, vrednuju kvaliteta života i samoizražavanje (Inglehart, Basanez i Moreno, 2001.), a koje bi mogle govoriti o tome da je Hrvatska na putu u drugu fazu tranzicije.

Upoznavanje razloga odlaska u inozemstvo daje nam deskripciju ispitanikovih razmišljanja o odlasku, no ne uvodi nas u odrednice namjere odlaska u inozemstvo. Upoznavanjem razloga odlaska saznajemo *zašto* studenti odlaze, ali ne i *kakvi* studenti odlaze. Stoga je analiza determinanti namjere odlaska ključna za upoznavanje fenomena "odljeva mozgova". Uz ranije ispitivane sociodemografske, profesionalne i obiteljske determinante, ispitali smo značaj i motivacijskih, koje dosad nisu bile sustavno ispitivane odrednice namjere odlaska. U skladu s očekivanjima, potvrdili smo kako su osnovne odrednice namjere odlaska u inozemstvo psihološke prirode. Najveći značaj u objašnjenju namjere odlaska u inozemstvo ima percepcija mogućnosti ostvarenja vrijednosti. Studenti žele otići u inozemstvo zato što smatraju da svoje vrijednosti mogu u inozemstvu bolje ostvariti. Oni procjenjuju da samo vrijednosti pripadanja lakše i bolje ostvaruju u Hrvatskoj, dok sve ostale vrijednosti – sigurnosti, priznanja i samoostvarenja – mogu lakše ostvariti u inozemstvu. Kako svaki pojedinac teži ostvarenju ciljeva koji su njemu važni, tako se na odlazak u inozemstvo odlučuju oni studenti koji relativnu diskrepanciju između mogućnosti ostvarenja vlastitih vrijednosti u Hrvatskoj i inozemstvu doživljavaju još većom.

Studenti će planirati odlazak u inozemstvo sve dok budu smatrali da im je u inozemstvu lakše ostvariti životne vrijednosti: zaraditi primjerenu plaću, riješiti stambeno pitanje, biti siguran u funkcioniranje pravne države, iskoristavati vlastite talente i sposobnosti, razvijati se, imati dobar posao i uživati u njemu, dobiti priznanje za vlastiti rad i poziciju u skladu s profesionalnim statusom. Stoga treba omogućiti studentima da svoje vrijednosti ostvare u Hrvatskoj – da se razvijaju i napreduju, da se služe stečenim znanjima i vještinama, da imaju osiguranu egzistenciju bez brige za sebe i za svoju obitelj, da imaju status i ugled kakav imaju visokoobrazovani stručnjaci u svijetu. To se može postići poboljšanjem kvalitete poslijediplomskih studija, osiguravanjem većega broja stipendija, boljim uvjetima za rad, pružanjem više mogućnosti za zanimljiv i dobro plaćen posao, kao i promjenom statusa znanosti, znanstvenika i visokoobrazovanih stručnjaka u hrvatskom društvu.

PRILOG 1

Faktorska struktura upitnika vrijednosti V-95

	Sigurnost	Pripadanje	Samoostvarenje	Priznanje
siguran i dobro plaćen posao	.74			
materijalno osamostaljenje	.68			
materijalno siguran život	.68			
primjerena plaća	.66			
mirnodopski uvjeti	.64			
život u pravnoj državi	.59			
stabilan i miran život	.51	.41		
okružen poznatima koji me vole		.79		
vrijeme s ljudima koje volim		.75		
prijateljstvo i bliske veze		.72	.33	
čest dodir s prijateljima		.70		
bezuvjetno prihvaćanje i ljubav		.60		.39
čvrste veze s obitelji		.56		
iskorištavanje talenata			.72	
raditi ono u čemu uživam			.66	
kreativan rad			.64	
pristup informacijama	.32		.62	
razvijanje intelektualnih sposobnosti			.61	
utjecajno mjesto u društvu				.80
utjecaj na druge				.64
dodatne povlastice	.34			.57
cijenjen rad			.33	.56
poštovanje okoline				.51
uspješan u svemu što radim			.32	.50
Karakteristični korijeni	3.61	3.34	2.79	2.71
Postotak objašnjene varijance	15.03	13.91	11.63	11.28

Napomena. Prikazane su saturacije veće od .30. Karakteristični korijeni i postotak objašnjene varijance odnose se na situaciju nakon varimax rotacije. Ekstrahiranim faktorima ukupno je objašnjeno 51,85% varijance manifestnih varijabli.

LITERATURA

Appleyard, R. (1989.), International migration and developing countries. U: R. Appleyard (ur.), *The Impact of International Migration on Developing Countries* (str. 19-36). Paris: Development centre of the organization for economic co-operation and development.

Babarović, T. (u tisku), *Work values in Croatia: hierarchy and structure through transition process*. Proceedings from Second Regional Workshop of the Balkan Sociologists on Economic Culture of the Balkan Societies in the Contemporary World, Sofija, Bugarska, 18-20. 06. 2004.

Golub, B. (1992.), Neki aspekti potencijalnog odliva znanstvenika u inozemstvo. *Revija za sociologiju*, 23 (1-2): 91-100.

Golub, B. (1996.), Croatian scientists' drain and its roots. *International migration*, 34 (4): 609-625.

Golub, B. (1998.), Utjecaj tranzicijskih promjena na odljev znanstvenika u inozemstvo. *Sociologija sela*, 36 (1): 67-88.

Golub, B. (2000.), Potencijalni (profesionalni i vanjski) egzodus mladih znanstvenika. U: K. Prpić (ur.), *U potrazi za akterima znanstvenog i tehnološkog razvoja* (str. 129-186). Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

Golub, B. (2001.), O(p)stanak ili bijeg mladih iz znanosti. *Revija za sociologiju*, 32 (1-2): 1-16.

Golub, B. (2002.), Motivational factors in departure of young scientists from Croatian science. *Scientometrics*, 53 (3): 429-445.

Golub, B. (2003.), Zašto odlazimo? *Društvena istraživanja*, 12 (1-2): 115-140.

Golub, B. (2004.), *Hrvatski znanstvenici u svijetu: Socijalni korijeni u prostoru i vremenu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Zagreb.

Inglehart, R., Basanez, M. & Moreno, A. (2001.), *Human values and beliefs: A cross-cultural sourcebook*. Michigan: The University of Michigan Press.

Joyce, R. E. & Hunt, C. L. (1982.), Philippine nurses and the brain drain. *Social Science and Medicine*, 16 (12): 1223-1233.

Locke, E. (1976.), The nature and causes of job satisfaction. U: M. Dunnette (ur.), *Handbook of industrial and organisational psychology* (str. 1297-1349). Chicago: Rand McNally College Publishing Company.

Long, Ch. Ch. (1989.), The immigration policies of developed countries and the "brain drain" from developing countries. U: R. Appleyard (ur.), *The Impact of International Migration on Developing Countries* (str. 213-219). Paris: Development centre of the organization for economic co-operation and development.

Maslow, A. H. (1943.), A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50: 370-396. Ponovno otisnuto u: V. H. Vroom & E. L. Deci (ur.) (1975.), *Management and motivation* (str. 27-41). Suffolk: Penguin books.

Prpić, K. (1989.), *Odliv mozgova: tok i činioci vanjskih migracija znanstvenika*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.

Rokeach, M. (1973.), *The nature of human values*. London: Collier Macmillan Publishers.

Schwartz, S. H. (1992.), Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25: 1-65.

Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1987.), Toward a universal psychological structure of human values: Structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53: 550-562.

Sullivan, T. J. & Thompson, K. S. (1988.), *Introduction to Social Problems*. New York: Macmillan publishing company.

Šiber, I. (1974.), *Socijalna struktura i politički stavovi*. Zagreb: Narodno sveučilište grada Zagreba.

Šverko, B. (1987.), *Priručnik za upitnik vrijednosti (V – upitnik)*. Zagreb: SIZ za zapošljavanje.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 6 (80),
STR. 1149-1174

ŠVERKO, I.:
STUDENTSKE NAMJERE...

Šverko, B. (1999.), The Work Importance Study: recent changes of values in Croatia. *Applied Psychology: An International Review*, 48 (1): 89-102.

Šverko, B., Ajduković, D., Hajnc, L., Kulenović, A., Prišlin, R. & Vizek-Vidović, V. (1980.), *Psihosocijalni aspekti izbora obrazovanja i zanimanja*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH.

Šverko, I. (1996.), *Neke psihologijske determinante "odljeva mozgova" u Hrvatskoj*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Vroom, V. H. (1964.), The nature of relationship between motivation and performance. U: V. H. Wroom (ur.), *Work and motivation*. New York: John Wiley & Sons. Ponovo otisnuto u: V. H. Vroom & E. L. Deci (ur.) (1975.), *Management and motivation*. Suffolk: Penguin books.

Students' Intentions to Leave Croatia: The Extent of Potential "Brain Drain" and Its Determinants in 1995, 1997 and 2004

Iva ŠVERKO
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

In this study on extent, reasons and determinants of potential "brain drain" from Croatia, we examined university students' intentions to leave the country in the years 1995, 1997 and 2004. We found that in 2004 as much as 75.3% of students think about moving abroad after finishing their studies and that 22.5% of students would rather start their career abroad than in Croatia. The main reason for their possible departure is primarily the better economic situation in foreign countries, as are also better prospects for postgraduate education and professional improvement. In the last ten years we can see a very slow trend of potential "brain drain" extent reduction, accompanied with a slight increase of importance of developmental reasons for moving abroad. The main determinants of students' intentions to leave the country are psychological in nature. The intention to move abroad is mostly defined by students' perception of value achievement probability: students who want to leave the country are most certain that in other foreign countries they can achieve their values better. The motivational determinants of potential "brain drain" were not examined in earlier studies, but this study confirms their importance. In the study of complex human behavior, as the intention to leave the country certainly is, a thorough analysis of psychological (motivational) determinants is essential.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 14 (2005),
BR. 6 (80),
STR. 1149-1174

ŠVERKO, I.:
STUDENTSKE NAMJERE...

Auswanderungsabsichten unter Studenten: Das Ausmaß des potenziellen "Brain Drain" und diesbezügliche Daten zu den Jahren 1995, 1997 und 2004

Iva ŠVERKO
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Im Rahmen einer Untersuchung über Ausmaß, Ursachen und Merkmale eines potenziellen "Brain Drain" aus Kroatien wurden in den Jahren 1995, 1997 und 2004 Studenten von verschiedenen Fakultäten der Universität Zagreb, die sich zu diesem Zeitpunkt in ihrem letzten Studienjahr befanden, über etwaige Abwanderungsabsichten befragt. Man stellte fest, dass im Jahre 2004 sogar 75,3% der Studenten eine Abwanderung ins Ausland erwägten und dass sogar 22,5% eher dazu geneigt waren, nach dem Studienabschluss ihre Karriere im Ausland zu beginnen. Die Gründe für eine Abwanderung liegen in den besseren wirtschaftlichen Voraussetzungen, die im Ausland gegeben sind, ferner in den besseren Ausbildungs- und Spezialisationschancen. Der geringfügige Rückgang dieses Trends im letzten Jahrzehnt ist begleitet durch den Umstand, dass es zu einem relativen Anstieg von Abwanderungsfällen aus Gründen der persönlichen Entwicklung gekommen ist, d.h., der Wirtschaftsfaktor ist nicht mehr vorrangig. Die Hauptmotive für eine Abwanderung ins Ausland sind heute psychologischer Natur. Die Neigung zu exilieren ist in höchstem Maße durch die Wahrnehmung bestimmt, dass dies eine leichtere Verwirklichung der eigenen Potenziale ermöglicht. Der motivationsbedingte Aspekt des "Brain Drain" ist in früheren Untersuchungen vernachlässigt worden, doch wird seine außerordentlich große Bedeutung mit dieser Studie bestätigt. Jegliche Untersuchung über komplexes menschliches Verhalten – und dazu gehört zweifelsohne auch eine beabsichtigte Auswanderung – muss notwendig auf ihre psychologischen Merkmale (Motivation) analysiert werden.